

Недељко Богдановић
**АНТРОПОГРАФСКИ РЕЧНИК
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ,**
Српски дијалектолошки зборник, LXIII, САНУ,
Институт за српски језик, Београд, 2016.¹

Многобројна научна остварења професора Недељка Богдановића не заустављају се. Напротив, он увек има инспирације, нарочито оне која долази с наших, овдашњих простора – из говора југоисточне Србије. На тај начин у 63. броју Српског дијалектолошког зборника, под окриљем научног пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, освојено је још једно јединствено дело о нашим (и вашим) речима.

Антропографски речник југоисточне Србије је збирка народних речи којима се на било који начин именује човек као биолошко и социјално биће, дакле, човек према својим физичким, карактерним особинама, према сопственим навикама, понашању, занимању, пореклу, месту у друштву, према свему ономе како га доживљавају људи у његовој близини.

Свима нама је познато да се међусобно можемо именовати и тиме описати врло ефектно у само једној речи. Та једна реч може дати прецизно објашњење о полу, о изгледу главе, о висини, о носу, зубима, трупцу, о интелигенцији, учености, таленту, о нашем односу према другима, о нашем материјалном стању, о пореклу, о навикама, занимању итд. Отуда користимо речи као што су: *муж, жентурача, главурдан, буљча, зубља, дунда, смрдла, коплан, коритар, мутав, мутавица* итд. Свега тога и много више има у овом речнику.

Према речима аутора, сврха овог речника јесте да сведочи о „човековом бивствовању на једном простору српске националне и језичке територије”, да нам говори о његовом (човековом) поимању његове „суштине”, о схватању физичких и психичких карактеристика и о социјалној позицији у породици и у окружењу.

С обзиром на тематску систематизацију лексике и територијалну одређеност, овај речник представља „тематски дијалекатски речник једне периферне дијалекатске области српског језика”. Географско подручје *Реч-*

¹ Овај приказ изговорен је на Промоцији издања Српског дијалектолошког зборника позвећених призренско-тимочким говорима, која је била одржана 24. јуна 2019. године на Универзитету у Нишу.

ника покрива тимочко-лужничке, сврљишко-заплањске и јужноморавске говоре српског језика. То су дијалекти источне и јужне Србије, односно призренско-тимочка дијалектска област, како је називамо у нашој дијалектологији. Један део овог простора, западни, није обухваћен речником и то аутор оправдава тиме што би у супротном дошло до „велике несразмере источног и западног дела ове зоне”.

Извори који су коришћени за израду *Речника* су сопствени, ауторови, и већ постојећи и публиковани општи дијалекатски речници са поднебља југоисточне Србије. Најпре се ради о теренским записима из сврљишког краја, Алексиначког Поморавља, околине Књажевца и Сокобање, а онда је ту и грађа из *Речника лесковачког говора*, *Речника говора јужне Србије*, *Тимочког дијалекатског речника*, *Речника говора јабланичког краја*, *Речника села Каменице*, *Лужничког речника*, *Речника пиротског говора*, *Црнотравског речника* итд. Дакле, обухваћен је један велики простор који подразумева огромну грађу, те се може рећи да посао никако није био лак.

Из свих тих извора пробрани су придеви и именице којима се по било ком основу именује и описује човек. Основни критеријум за одабир био је да су те речи својствене народном говору из којег долазе, да имају дијалекатске карактеристике, односно, да су у нечему различите од стандарда. Та различитост се може огледати у фонетици, морфологији, семантици. И поред низа међусобних сличности којима се ови говори разликују од стандардног српског језика, постоје и разлике међу њима, које су своје место нашле и у овом *Речнику*. У прилог томе могу се споменути примери: *килав* и *гиздав* према *ћилав* и *ћиздав*; *плећат* према *плечат*; *штрокла* према *штрокна* и сл.

Структура *Антропографског речника југоисточне Србије* подразумева следећа поглавља: УВОД (са напоменама о настанку рада, упутствима за обраду и коришћење, списком скраћеница, литературом), затим следи сам РЕЧНИК; након тога је ОБРАТНИ РЕГИСТАР (са низом лексема датих према њиховом суфиксу), и на крају – РЕЗИМЕ на руском језику.

Речнички фонд чини више од 7.500 лексема представљених у виду речничког чланка. Речнички чланак садржи: насловну реч (одредницу), граматичку дефиницију, стилистичку дефиницију (код појединих лексема), извор, упутницу (уколико је потребно упутити на неку другу сродну реч). То је теоријска концепција речника, коју на примеру можемо препознати читањем самог *Речника*.

Антропографски речник југоисточне Србије показује сву „разноврсност језичких средстава” за именовање телесних, духовних и других човекових обележја. Показало се да је таквих номинација у највећем броју за означавање негативних, неприхватљивих особина, навика, понашања и сл.

На крају издвајам оне лексеме које у себи носе ужа културолошка обележја човека из југоисточне Србије. Ради се о речима из којих се могу пре-

познати специфични народни обичаји наших крајева, који већ нестају из друштвеног живота савременог човека.

Коларка – девојка која се као пратиља вози на истим колима са невес- том кад пође на венчање или са венчања.

Колачар – домаћин сеоске славе.

Коледар – учесник у коледама.

Коледница – учесница у коледама.

Колеџанин – учесник у коледама.

Колеџанка – учесница у коледама.

Кравајка – жена која иде у посету породиљи и новорођенчету и носи им понуде.

Кравајћа – жена из младожењине куће која након веридбе посећује невестин дом ради прегледа дарова.

Кравајчарка – исто што и кравајка.

Кравајанка – исто што и кравајка.

Лазарица – учесница у обредној поворци лазарица.

Лазаричка – девојчурак у екипи лазарица.

Лазарка – исто што и лазарица.

Левокрајка – девојчица или девојка која је с леве стране у обредној поворци краљица.

Русалије – краљице, девојке које на први и други дан Духова иду од куће до куће и певају.

Русалка – девојка која учествује у обредној поворци краљица.

Сировар – учесник у обредној групи која на Васуљицу опходи сеоске домове и пева сироварске песме.

Ово је био само мали сегмент *Антрополошког речника југоисточне Србије* Недељка Богдановића, а са осталим се морамо сами упознати.